

Asia: VN/24081/2023-OM-49

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi varmuusvankeuden käyttöönotosta ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittämisestä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Helsingin hovioikeudelta on pyydetty lausuntoa luonnoksesta hallituksen esitykseksi varmuusvankeuden käyttöönotosta ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittämisestä. Lausuntonaan hovioikeus toteaa seuraavaa:

Yleistä

Hovioikeus on antanut lausuntonsa varmuusvankeuden käyttöönottoa ja elinkautisvankien kehittämismenettelyä koskevasta arviomuistiosta (OMML 2024:42) 4.2.2025. Hovioikeus on kyseisessä lausunnossa suhtautunut yleisesti ottaen varsin kriittisesti varmuusvankeuden käyttöönottoon. Lausunnon kohteena oleva esitysluonnos on yleisten lähtökohtien osalta varsin pitkälti samanlainen kuin aiempi arviomuistio. Esitysluonnoksessa ei ole edelleenkään kovinkaan perusteellisesti tuotu esiin sitä, miksi varmuusvankeudesta säätäminen on perusteltua näinkin pian yhdistelmärangaistusta koskevan lainsäädännön voimaantulon jälkeen, miten varmuusvankeus sijoittuu osaksi seuraamusjärjestelmää sekä mitkä ovat varmuusvankeuden, elinkautisen vankeuden ja oikeuspsykiatrisen hoidon väliset rajapinnat. Ottaen huomioon, että koko esitysluonnos perustuu keskeisesti oikeuspsykiatristen riskiarvioiden merkityksen korostamiseen, näitä koskeviin lausuntoihin liittyviä olennaisia epävarmuustekijöitä on myös käsitelty varsin kevyesti.

Esitysluonnoksessa ehdotetaan, että yhdistelmärangaistuksen tuomitseminen olisi jatkossa mahdollista myös niille, jotka eivät joko ole koskaan aiemmin syyllistyneet rikoksiin tai niille, joiden rikoshistoria koskee vain lieviä rikoksia. Ehdotuksen taustalla on mitä ilmeisimmin ollut ajatus siitä, että varmuusvankeus luodaan seuraamuksena yhdistelmärangaistuksen ”päälle”, ja että varmuusvankeuden tuomitsemisen tulisi olla mahdollista edellä mainituissa tekijäryhmissä. Perusteena täysin erillisen rangaistuslajin soveltamisalan laajentamiselle tämä vaikuttaa erikoiselta

ottaen huomioon myös yhdistelmärangaistuksen alkuperäinen kohderyhmä ja kyseiselle seuraamukselle asetetut tavoitteet.

Vuonna 2018 voimaan tullut yhdistelmärangaistusta koskeva sääntely on koskenut muun muassa hallituksen esityksen 268/2016 vp mukaan ”vaarallisia rikoksenuusijoita”. Kyseisen esityksen mukaan (s. 8) yhdistelmärangaistuksen tuomitsemista edeltävän oikeuspsykiatrisen vaarallisuusarvion tavoitteena on selvittää, miksi ja miten tutkittava on aikaisemmin päättänyt käyttäytymään väkivaltaisesti ja mitkä tekijät saattaisivat tulevaisuudessakin johtaa samanlaiseen käytökseen. Käytännössä vaarallisuutta siis ennustaa parhaiten aikaisempi väkivaltainen käytös ja rikoshistoria. Yhdistelmärangaistuksen keskittyminen vakavia rikoksia uusivien henkilöiden ryhmään on otettu huomioon myös arvioitaessa sääntelyn hyväksyttävyyttä lakivaliokunnassa (LaVM 9/2017 vp s. 5).

Edellä mainittuihin lähtökohtiin nähden esitysluonnoksessa on vain suppeasti perusteltu yhdistelmärangaistuksen soveltamisalan laajentamista ensikertalaisiin tilanteessa, jossa kyseisestä rangaistuslajista on ehtinyt kertyä vasta vähän kokemuksia (ks. luonnoksen s. 29, jonka mukaan kokonaan vapautuneita on alle kymmenen). Ensikertalaisten osalta esitysluonnoksessa jää ylipäänsä epäselväksi, miten käyttökelpoisia oikeuspsykiatriset riskiarviot näissä tilanteissa ovat ja miten tuomioistuinten tulisi kyseisiä tilanteita arvioida. Myös esitysluonnoksessa on kiinnitetty tähän problematiikkaan huomiota (s. 56–57) ilman selviä vastauksia.

Huomionarvoista on, että yhdistelmärangaistus ja varmuusvankeus on katsottu esitysluonnoksessa voitavan tuomita myös henkilöille, jotka ovat tehneet rikoksensa alaikäisinä. Tätä varsin poikkeuksellista lähtökohtaa ei ole kovinkaan kattavasti perusteltu, vaikka esitysluonnoksessa tuodaankin monin paikoin esiin kyseisen tilanteen poikkeuksellisuus. On epäselvää, miksi rangaistusten soveltamisala on periaatteellisesti merkittävällä tavalla sallittu ulottaa alaikäisiin, jos tällainen soveltamistilanne ei luonnostekstin perusteella (s. 34) käytännössä koskaan tulisi edes tosiasiallisesti kyseeseen. Toisaalta on totta, että alaikäisiä ei ole rajattu pois nykyisenkään yhdistelmärangaistuksen soveltamisalasta. Asiaa ei kuitenkaan hovioikeuden käsityksen mukaan ole yhdistelmärangaistuksen säätämismääräyksessä lainkaan käsitelty eikä ole siten selvää, onko kyse ollut ylipäänsä harkitusta ratkaisusta.

Vaikutusten ja muiden toteuttamismuotojen arviointi

Esitysluonnoksessa on Vankiterveydenhuollon yksikön kohdalla lausuttu (s. 47), että riskiarvioiden määrä ja niihin liittyvä työmäärä eivät merkittävästi kasva nykyiseen tasoon verrattuna. Esitysluonnoksessa ollaan kuitenkin säätämässä riskiarvioiden tekeminen pakolliseksi tai ainakin pääsääntöiseksi kahdessa kokonaan uudessa asiaryhmässä (varmuusvankeuden määrääminen ja siitä vapauttaminen). Lausunnossa jäljempänä todetuin tavoin voidaan myös olettaa, että elinkautisvankien vapauttamismenettelyissä riskiarvioita tullaan luonnokseen sisältyvistä muutosehdotuksista huolimatta tilaamaan lähes jokaisen vapauttamishakemuksen kohdalla myös jatkossa. Tältä osin hovioikeus olettaakin, että riskiarvioiden määrä tulee kasvamaan selvästi, kun

uutta lainsäädäntöä aletaan soveltaa. Lisäksi on odotettavissa, että elinkautisvankien jo tällä hetkellä pahasti ruuhkautunut riskiarviointi tulee ruuhkautumaan entisestään, kun yhdistelmärangaistukseen ja varmuusvankeuteen liittyviä arvioita tullaan priorisoimaan niihin liittyvän määräaikasääntelyn takia.

Ehdotetuista lainmuutoksista Helsingin hovioikeudelle aiheutuvat taloudelliset vaikutukset (s. 49–50) on arvioitu asianmukaisesti, eikä hovioikeudella ole niistä huomautettavaa.

Muiden toteuttamisvaihtoehtojen kohdalla esitysluonnoksessa (s. 57) viitataan siihen, että yhdistelmärangaistuksen tuomitsemisvaiheeseen liittyvistä riskiarvioista voitaisiin mahdollisesti luopua. Jossain määrin erikoiselta tuntuu se, että luopumista vastaan puhuvana seikkana on pidetty yhdistelmärangaistuksen soveltamisalan laajentamista ensikertalaisiin. Oletettavissa on, että juuri kyseisessä ryhmässä arvioiden ns. osumatarkkuus on heikoin ja sitä myötä niiden vaikutus tuomioistuimen harkintaan pienin.

Rikoslain 2 c lukuun ehdotetut säännösmuutokset

10 § (Vapauttaminen elinkautisesta vankeudesta). Aikaisempien lausuntojensa mukaisesti hovioikeus pitää kannatettavana sitä, että 10 §:n 2 momentissa ilmaistaan aiempaa selkeämmin riskiarvion merkitys osana elinkautisvängin vapauttamisen kokonaisharkintaa. Oikeuskäytännössä on ilmennyt jossain määrin epäselvyyttä siitä, mikä on riskiarvion suhde ehdonalaisen vapauttamisen lykkäämistä koskevassa rikoslain 2 c luvun 9 §:n 2 momentissa mainittuun ilmeiseen vaaraan vängin syyllistymisestä uuteen vakavaan rikokseen vapautumisensa jälkeen. Ehdotettu lainmuutos selventäisi myös tätä kysymystä.

Pykälään ehdotetun uuden 3 momentin mukaan vankia ei voitaisi vapauttaa, jos 2 momentin 1–7 kohdassa mainittujen seikkojen perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että elinkautiseen vankeuteen tuomittu vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen. Momentti on ongelmallinen siihen nähden, että ehdotetun 2 momentin mukaan keskeinen tekijä elinkautisvängin vapauttamisharkinnassa on vankilassaoloaika eli se, onko elinkautisvängin katsottava suorittaneen vankilassa riittävästi rangaistusta niistä rikoksista, joista tuomitut vankeusrangaistukset elinkautinen vankeusrangaistus käsittää tai jotka on suoritettu rikoslain 2 c luvun 10 a §:ssä tarkoitettuna vankilassaoloaikana. Tästä ratkaisuaajankohtana taaksepäin eli tuomion kohteena olevaan rikokseen katsovan näkökulman korostamisesta huolimatta vapauttaminen voi siis 3 momentin nojalla estyä pelkästään vängin tulevaisuuden käyttäytymistä ennustavan tarkastelun perusteella. Näin ollen 2 ja 3 momentti ovat keskenään ristiriidassa.

Vaikuttaa siltä, että 3 momentin säätämisen taustalla on tavoite yhdenmukaistaa varmuusvankeudesta ja elinkautisesta vankeudesta vapauttamista koskevat säännökset.

Elinkautinen vankeus on kuitenkin varmuusvankeutta huomattavasti selvemmin rangaistus tehdystä rikoksesta, jolloin tällaista yhdenmukaistamista ei voida pitää perusteltuna. Lisäksi se on omiaan hämärtämään elinkautisen vankeuden ja varmuusvankeuden välistä suhdetta seuraamusjärjestelmässämme.

Yksityiskohtana hovioikeus toteaa, että esitysluonnoksessa (s. 72) esitetty esimerkki tilanteesta, jossa hovioikeus ei tilaisi elinkautisvangista riskiarviota (hakemuksen tekeminen pian uuden hakemuksen hylkäämisen jälkeen) ei vaikuta ymmärrettävältä, mikäli vangin vapauttaminen ilman riskiarviota ei ole mahdollista. Riskiarviota ei voitane tällaisessa tilanteessa jättää tilaamatta.

11 § (Yhdistelmärankaistus). Luonnoksen mukaan yhdistelmärankaistusta koskevaa säännöstä muutettaisiin muun muassa siten, että yhdistelmärankaistus koostuisi jatkossa ”vähintään” rankaistuksen määräämisestä säädettyjen säännösten mukaan mitattavasta ehdottomasta vankeudesta ja sitä välittömästi seuraavasta valvonta-ajasta. Syynä muutokseen on varmuusvankeutta koskevan lakiehdotuksen 7 §:n 1 momentti, jonka mukaan yhdistelmärankaistuksen vankeusaika voi mennä ”yliajalle”, jos varmuusvankeutta on vaadittu, mutta sitä koskevaa päätöstä ei ole ehditty tehdä yhdistelmärankaistuksen vankeusajan päättymiseen mennessä. Tämä yliaika voidaan puolestaan varmuusvankeuslain 7 §:n 2 momentin mukaan hyvittää lyhentämällä tarvittaessa valvonta-aikaa, mikäli vaatimus varmuusvankeudesta on hylätty.

Hovioikeus pitää hyvin ongelmallisena sitä, että lakiehdotuksen mukaan käytännössä kukaan yhdistelmärankaistukseen tuomittava ei tuomitsemisvaiheessa tiedä, kuinka kauan hän yhdistelmärankaistustaan suorittaa. Lisäksi muutoksen syynä on yhdistelmärankaistukseen tuomittavien ”vähemmistön vähemmistö”, eli ne, joiden kohdalla varmuusvankeutta haetaan ja tästäkin joukosta vain ne, joiden kohdalla rankaistus menee yliajalle. Sääntelyn tavoitteen ja keinojen voidaan siis nähdä olevan epäsuhdassa.

Valvonta-ajan lyhentäminen on joka tapauksessa huono keino ylimääräisen vapaudenmenetyksen kompensoimiseen, sillä sen funktio on valmistaa vankia rikoksettomaan elämään yhteiskunnassa. Voidaan olettaa, että yhden vuoden valvonta-aika olisi nimenomaan perusteltu niissä tapauksissa, joissa varmuusvankeuden tuomitseminen on ollut lähellä. Hovioikeus katsoo, että yhdistelmärankaistuksen vankeusajan ei tulisi voida kestää pidempään kuin rankaistusta tuomittaessa on määrätty.

Esitysluonnoksessa 11 §:n 2 momentin 3 kohdan sanamuotoa ehdotetaan muutettavaksi siten, että edellytyksen mukaan rikoksesta ilmenevien seikkojen ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:n 3 momentin mukaisessa selvityksessä arvioidun uusimisriskin perusteella on olemassa ilmeinen vaara, että rikoksenteijä vapauduttuaan syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen. Hovioikeus pitää säännöksen uutta sanamuotoa hyvänä ja katsoo siitä

selvästi ilmenevän, että oikeuspsykiatrinen riskiarvio ja tuomioistuimen oikeudellinen arvio ovat kaksi eri asiaa.

Edellä mainitussa säännöksessä puhutaan yleisesti uusimisriskistä, mutta luonnoksen säännöskohtaisissa perusteluissa (s. 75) kuitenkin käytetään käsitettä ”korkea uusimisriski”. Luonnosta tulee tältä osin selventää. Esitöissä olisi myös syytä täsmentää lakitekstin yleisluontoisen riskitasomaininnan suhdetta riskiarvioissa useimmiten käytettävään kolmiportaiseen luokitteluun.

11 a § (Varmuusvankeus). Hovioikeus kiinnittää varmuusvankeutta koskevan 11 a §:n osalta erityistä huomiota varmuusvankeuden ja elinkautisen vankeuden väliseen suhteeseen seuraamuksia koskevan vapauttamisvaiheen osalta. Sekä 11 a §:n 4 momentti että varmuusvankeudesta annetun lain 10 ja 11 § viittaavat siihen, että varmuusvankeudesta tulee vapautua heti, kun sen edellytykset eivät ole enää käsillä. Hovioikeus viittaa erityisesti varmuusvankeuslain 10 §:n 2 momentin säännökseen Rikosseuraamuslaitoksen velvollisuudesta tehdä vapauttamishakemus. Tähän lähtökohtaan sopii varsin huonosti elinkautista vankeutta vastaava vapauttamismenettely, johon sisältyy pakollinen riskiarvio sekä käytännössä säännönmukainen kuuden kuukauden valvottu koevapaus ennen vapauttamista. Ongelmallisena voidaan pitää etenkin sitä, että hovioikeuden ei vapauttamishakemuksen hyväksyessään ilmeisesti olisi tarkoitus vapauttaa varmuusvankeuteen määrättyä heti. Varmuusvankeuteen määrätty toisin sanoen jatkaisi seuraamuksen suorittamista esimerkiksi vapauttamisen valmisteluun liittyvien syiden perusteella tilanteessa, jossa varmuusvankeuden edellytysten ei ole enää todettu olevan käsillä. Hovioikeus katsoo, että vapauttamissääntelyä on vielä syytä tarkastella tältä osin.

Säännöksen 2 momentin mukaan, jos yhdistelmärangaistukseen tuomitun vankeusaikaa jatketaan varmuusvankeutena, yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpano raukeaa. Tähän nähden hovioikeus pitää edellä käsiteltyyn asiakokonaisuuteenkin nähden erikoisena, että varmuusvankeuden vapauttamispäivässä voitaisiin varmuusvankeuslain 11 §:n 5 momentin mukaan huomioida yhdistelmärangaistuksen vankeusajan mahdollisesti suorittamatta jäänyt osa. Toisin sanoen kertaalleen rauennut vankeusrangaistus voisi vielä tulla tosiasiasa suoritettavaksi osana varmuusvankeutta. Hovioikeus suhtautuu tähän ehdotukseen kriittisesti.

Säännöksen 2 momenttia koskevissa perusteluissa (s. 77) käsitellään sitä ajankohtaa, jolloin varmuusvankeuteen määräämistä koskeva hakemus on viimeistään tehtävä. Perustelut ja niissä mainittu erityisen painavan syyn edellytys eivät vaikuta olevan linjassa varmuusvankeutta koskevan lain 5 §:n kanssa, joka ei sisällä minkäänlaisia aikarajoja hakemuksen tekemiselle.

Ehdotettu laki varmuusvankeudesta

Lakiehdotuksen 4 ja 5 §:n mukaan Rikosseuraamuslaitoksen on toimitettava varmuusvankeuden määräämiseen liittyvä selvityksensä syyttäjälle ja syyttäjän puolestaan tehtävä tätä koskeva

hakemus Helsingin hovioikeudelle. Hovioikeus haluaa kiinnittää huomiota varmuusvankeuden määräämistä koskevan käsittelyn ns. määräaikoihin sekä käsittelyn arvioituun keston hovioikeudessa.

Ehdotetun sääntelyn mukaan hovioikeuden varmuusvankeuden määräämisprosessin vaihteita ovat 1) riskiarvion tilaaminen, 2) lausumien pyytäminen, 3) suullisen käsittelyn järjestäminen ja 4) päätöksen antaminen. Hovioikeuden arvion mukaan tällaiseen kokonaiskäsittelyyn kuluu todennäköisesti noin 5–6 kuukautta. Tämän lisäksi on huomioitava se, että hakemuksen hylkäämisen kohdalla tulisi lakiehdotusten mukaan jäädä riittävästi aikaa valvonta-ajan valmisteleminen. Näin ollen lähtökohtana voidaan pitää sitä, että varmuusvankeuden määräämistä koskevan hakemuksen tulisi saapua hovioikeuteen noin 9–12 kuukautta ennen valvonta-ajan alkamista, jotta päätös ehdittäisiin varmuudella antaa ennen valvonta-ajan alkamista.

Lakiehdotuksen 4 §:n mukaisena lähtökohtana on se, että Rikosseuraamuslaitos toimittaa selvityksensä syyttäjälle aikaisintaan yhtä vuotta ja kuutta kuukautta ja viimeistään yhdeksää kuukautta ennen yhdistelmärangeistuksen valvonta-ajan alkamista, eli vankeusajan päättymistä. Säännöksen mukaan selvitys voidaan toimittaa tätä myöhemmin tietyissä erityistilanteissa, kuitenkin aina viimeistään ennen valvonta-ajan alkamista. Syyttäjän osalta 5 §:ssä ei ole säädetty muuta ehdotonta aikarajaa kuin se, että hakemus hovioikeudelle on tehtävä ennen valvonta-ajan alkamista.

Hovioikeuden näkökulmasta 4 §:n mukaisilla määräajoilla ei ole käytännössä merkitystä, mikäli hakemus voidaan tehdä niiden täyttymisen jälkeenkin eikä hovioikeudella ole mahdollisuutta millään tavoin puuttua ns. viime hetken hakemuksiin. Tilannetta, jossa yhdistelmärangeistuksen vankeusaika päättyy varmuusvankeutta koskevan hakemuksen ollessa edelleen vireillä hovioikeudessa, voidaan pitää vangin kannalta erittäin epätoivottavana. Näin ollen hovioikeus esittää harkittavaksi, että hakemuksen tekemiselle säädettäisiin sitova määräaika, esimerkiksi yhdeksän kuukautta ennen valvonta-ajan alkamista. Vaihtoehtoisesti voitaisiin tämän lisäksi säätää siitä, että hovioikeus voisi ottaa määräajan jälkeen, mutta ennen valvonta-ajan alkamista, tehdyn hakemuksen tutkittavaksi erityisen painavista syistä.

Varmuusvankeuslain 11 §:n 3 momentin mukaan riskiarvion hankkiminen olisi hovioikeudessa harkinnanvaraista silloin, kun käsitellään varmuusvankeudesta vapauttamista koskevaa hakemusta. Arvio olisi kuitenkin hankittava aina ennen vapauttavan päätöksen tekemistä. Hovioikeus kiinnittää tässäkin kohtaa huomiota siihen, onko elinkautisvankeja ja varmuusvankeuteen määrättyjä koskevan sääntelyn yhdenmukaisuus tosiasiallisesti perusteltua. Varmuusvankeudessa vapaudenmenetyksen perusteena on vakavan rikoksen uusimisriski, joten on vaikea tunnistaa sellaista tilannetta, jossa riskiarvion hankkimatta jättäminen olisi perusteltua vapauttamishakemusta käsiteltäessä.

Esitysluonnoksen säännöskohtaisissa perusteluissa (s. 83) on mainittu esimerkki tilanteesta, jossa hovioikeus on määrännyt varmuusvankeutta ja vanki valittaa korkeimpaan oikeuteen. Perustelujen

mukaan korkein oikeus voisi keskeyttää varmuusvankeuden täytäntöönpanon siten, että vanki siirtyisi suorittamaan yhdistelmärangaistusta. Esimerkki vaikuttaisi olevan ristiriidassa yhdistelmärangaistuksen raukeamista koskevan ehdotetun rikoslain 2 c luvun 11 a §n 2 momentin kanssa.

Elinkautisvankien vapauttamismenettelystä annettuun lakiin ehdotetut muutokset

Ehdotetun 3 §:n 2 momentin mukaan riskiarvion hankkiminen elinkautisvängin vapauttamismenettelyssä olisi jatkossa harkinnanvaraista. Lausunto olisi kuitenkin hankittava aina ennen vapauttavan päätöksen tekemistä. Hovioikeuden näkökulmasta olisi ensiarvoisen tärkeää, että tämä harkinnanvaraisuus olisi mahdollisimman laaja, eli että myös päätös vängin vapauttamisesta voitaisiin tehdä tarvittaessa ilman riskiarvion hankkimista. Nyt ehdotetussa muodossa säännösmuutos jäänee todennäköisesti kuolleeksi kirjaimeksi eikä sillä näin tultane saavuttamaan sille asetettuja tavoitteita riskiarvioiden vähentymisestä.

Elinkautisvankien vapauttamismenettelyä koskeva keskimääräinen käsittelyaika on tällä hetkellä noin yksi vuosi ja neljä kuukautta. Käsittelyajasta valtaosa – hieman yli vuosi – kuluu Rikosseuraamuslausunnon antamiseen ja siihen sisältyvän riskiarvion tekemiseen. Jos hakemus hylätään, voi uuden hakemuksen tehdä aikaisintaan vuoden kuluttua. Näin ollen hylätyn hakemuksen jälkeen hakija voi käytännössä saada uuden päätöksen asiaansa noin kahden ja puolen vuoden kuluttua. Jos jälkimmäinen päätös on vapauttava, seuraa sitä kuitenkin ehdonalaisen vapauden valmistelu-aika sekä valvottu koevapaus, joiden kesto on tyypillisesti 8–12 kuukautta. Hylätyn vapauttamishakemuksen jälkeen elinkautisvanki voi siis käsittelyaikojen takia käytännössä vapautua aikaisintaan noin kolmen vuoden kuluttua. Tilanne on ongelmallinen ja Rikosseuraamuslaitoksen käsittelyaikoihin on viimeksi otettu kantaa apulaisoikeusasiamiehen päätöksessä 3.11.2025 (EOAK/5910/2024). Tulevina vuosina käsittelyajat todennäköisesti pitenevät entisestään, kun riskiarvioissa ryhdytään priorisoimaan varmuusvankeusasioita.

Edellä todettuihin käsittelyn keston liittyviin haasteisiin nähden olisi tärkeää, että hovioikeudella olisi tarvittaessa mahdollisuus myös hyväksyä elinkautisvängin vapauttamishakemus ilman riskiarvion tekemistä. Tämä voisi tulla kyseeseen esimerkiksi tilanteessa, jossa riskitaso on jo aiemman hylätyn hakemuksen tai aiempien hylättyjen hakemusten yhteydessä arvioitu matalaksi. Lisäksi hovioikeus huomauttaa, että riskiarviot perustuvat tyypillisesti ennusteeseen henkilön käyttäytymisestä tietyissä olosuhteissa. Jos esimerkiksi aiemman arvion mukaan päihteiden käytöllä on kiinteä yhteys riskitasoon, hovioikeuden on mahdollista uuden hakemuksen kohdalla selvittää vängin ajankohtaista tilannetta ilman erillistä riskiarviota. Kuten tutkimuskirjallisuudesta ilmenee, väkivaltariskiarvioilla ei myöskään ole varsinaista voimassaoloaikaa ja riskejä tulee tarkastella uudelleen lähinnä henkilön elämäntilanteiden vaihtuessa (Tolvanen ym., Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70, s. 74).

Nyt ehdotetussa sääntelyssä hovioikeuden tulisi päättää riskiarvion hankkimisesta, mutta vapauttamispäätöstä ei voitaisi tehdä ilman sitä. Arvion hankkimisesta voisi päättää yksi jäsen, mutta kielteinen päätös tulisi tehdä kolmen tuomarin kokoonpanossa. Kielteinen päätös voitaisiin ilmeisesti tehdä joko asian valmistelun aikana tai hakemukseen annettavan päätöksen yhteydessä. Molempia ajankohtia voidaan pitää ehdotetun sääntelyn kannalta ongelmallisina.

Jos arvion hankkimatta jättämisestä päätettäisiin valmistelussa, tarkoittaisi tämä hakijan kannalta käytännössä samaa asiaa kuin hakemuksen hylkääminen. Lisäksi kielteinen päätös nojautuisi pitkälti pääasian ennakoituun lopputulokseen, joka asettaisi omia haasteitaan päätöksen perusteleminen. Jos puolestaan päätöstä lykättäisiin pääasian yhteyteen eikä riskiarviota olisi tilattu, saatettaisiin asiassa järjestää suullinen käsittely tilanteessa, jossa vanki ennakoi hakemuksensa tulevan hylättäväksi. Tällöin suullinen käsittely arvatenkin keskittyisi riskiarvion hankkimisen tarpeeseen, mikä olisi varsin erikoista. Näistä syistä on varteenotettava mahdollisuus, että ehdotetun sääntelyn kohdalla riskiarvio tultaisiin jatkossakin hankkimaan jokaisen hakemuksen kohdalla heti hakemuksen saavuttua.

Lopuksi hovioikeus toteaa, että vapauttamismenettelylain 6 §:n perusteluista, joista lausutaan myös 3 §:n yhteydessä, saa sen kuvan, että riskiarviota koskeva päätös tulisi aina tehdä kolmen tuomarin kokoonpanossa. Säännösehdotuksen mukaan arvion tilaamisesta voi kuitenkin päättää yksi tuomari.

Muuta

Hovioikeus pitää perusteltuna oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:ään ehdotettua muutosta, jossa mielentilatutkimus ja riskiarvio erotetaan toisistaan. Sen sijaan mielenterveyslain ehdotetun 16 a §:n 2 ja 3 momenteissa puhutaan pelkästään Helsingin hovioikeudesta, vaikka säännökset soveltuvat myös yhdistelmärangaistuksen tuomitsemisvaiheeseen. Näin ollen niissä tulisi puhua yleisemmin tuomioistuimesta.

Hovioikeus pitää esitysluonnoksen perusteella selvänä, että yhdistelmärangaistusta ja varmuusvankeutta koskevat säännökset sekä ehdotettu rikoslain 2 c luvun 10 §:n 3 momentti tulevat sovellettavaksi vasta rikoksiin, jotka on tehty lain voimaantulon jälkeen. Toisaalta esimerkiksi elinkautisvankien vapauttamismenettelylakiin ehdotetut muutokset tulevat ilmeisesti prosessisäännöksinä sovellettavaksi heti lain tultua voimaan. Hieman epäselväksi jää kuitenkin se, miten rikoslain 2 c luvun 10 §:n 2 momentin muutosten (elinkautisvankien vapauttamisharkinnan kriteerit) on tarkoitettu tulevan sovellettavaksi, ja esityksen täydentämistä olisi tältä osin vielä syytä harkita.

Sironen Attikos

Helsingin hovioikeus - Lausunnon ovat valmistelleet hovioikeudenneuvokset
Antto Orasmaa (vv.) ja Heikki Kemppinen. Presidentti Asko Välimaa